

ЗАСТОСУВАННЯ ДИСКУСІЙНИХ МЕТОДІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ЕКОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 4(23), с. 217–221

Проаналізовано дискусійні методи у практиці екологічної освіти.

Глобальна екологічна криза, що загрожує перерости в екологічну катастрофу, стала ознакою сучасного життя. Отже, турбота про екологію сьогодні є питанням життя і смерті у масштабах усього людства планети Земля. Людство негайно має вирішити цілу низку екологічних проблем, як практичних, так і теоретичних. У зв'язку з цим надзвичайно важливим стає розвиток системи екологічної освіти, яка передбачає застосування таких методів викладання, які б не тільки сприяли накопиченню знань, формуванню вмінь та навичок, а й стали важливим чинником формування особистості, що характеризується еколого-орієнтованою свідомістю та екологічним способом життя. Як показало наше дослідження, традиційні методи викладання не є у цьому сенсі достатньо ефективними. Водночас дослідження показують, що найефективнішими є активні методи, до яких належать інтерактивні лекції; демонстраційні експерименти; дискусійні методи; ігрові методи (рольові ігри, дидактичні ігри, творчі ігри); екосензитивні методи; креативні методи; аналітичні методи (екологічна експертиза); мотиваційно-емотивні (притчі, історії з життя); прогностичні методи; інформаційні методи; методи аналізу екологічних ситуацій; методи екологічного волонтерства; методи аналізу соціальних ділем; поведінкові методи.

Ефективність застосування активних соціально-психологічних методів у вихованні та навчанні обумовлена принципом єдності розвитку психіки та діяльності, який полягає у тому, що психіка людини розвивається та виявляється у діяльності. Причому, як свідчить досвід, більш ефективною є колективна діяльність.

Розглянемо дискусійні методи як одні із найефективніших у системі активних методів викладання. Феномен дискусії у психології детально почав вивчатись у 30-ті роки ХХ ст. Дискусії, зокрема, були присвячені праці Ж. Піаже, який показав, що дитина завдяки дискусії з іншими дітьми відходить від егоцентричного мислення і вчиться ставати на точку зору іншого [4]. У подальшому вимоги науково-технічного прогресу поставили перед психологією завдання вивчення процесів прийняття управлінських і творчих рішень у групі. Тут важливу роль зіграли експерименти К. Левіна стосовно впливу групових дискусій на зміну соціальних установок [5]. Дослідження К. Левіна та його колег показали, що групова дискусія підвищує мотивацію та особистісну зацікавленість учасників дискусії у вирішенні проблеми, яка дискутується.

Ю. Ємельянов вважає, що цей ефект можна пояснити наступними причинами. Якщо слухачі лекції переважно займають нейтральну позицію стосовно теми, яку розкриває лектор, то учасники дискусії формують більш глибокі думки, що можуть поляризуватися у ході обговорення проблеми. Потім судження учасників можуть консолідуватися або, навпаки, залишитися конфронтаційними. Водночас в обох випадках дискусія дає емоційний поштовх до наступної пошукової активності учасників, що, у свою чергу, реалізується в їхніх конкретних діях [3]. Так, наприклад, після проведення дискусії на екологічну тематику учасники групи не просто засвоюють певні екологічні принципи, а привласнюють їх і в подальшому використовують у своїй життєдіяльності. Отже, дискусійні методи є ефективними не

тільки у викладанні управлінської чи організаційної психології, а й під час вивчення будь-яких інших дисциплін, у тому числі під час вивчення дисциплін екологічного циклу. В якості об'єкта дискусійного обговорення під час вивчення екологічних дисциплін можуть бути не тільки спеціально сформульовані проблеми екології, екологічної психології чи соціоекології, а й конкретні ситуації, що стосуються середовища розвитку особистостей, які дискутують.

Групова дискусія як така в її численних варіантах стала основою для розроблення теорії і практики різних тренінгових методів, відомих у зарубіжних джерелах під загальною назвою Т-групи [5]. Саме на основі методу групової дискусії нами також було розроблено тренінгові методи.

Проміжне положення між груповою дискусією та тренінговими методами займає групове обговорення проблемних ситуацій (у нашому випадку це екологічні проблеми) в їх різних модифікаціях. Тут можлива орієнтація як на завдання (наприклад, розгляд заходів щодо руйнування ґрунтів, припинення поширення пустель, вирішення проблем засмічування довкілля), так і на стосунки. Причому, якщо, наприклад, в управлінській психології розглядаються стосунки між людьми, то в екологічній психології — стосунки між особистістю та довкіллям.

Як зазначає Ю. Ємельянов, під час орієнтації на завдання метод групової дискусії сприяє формуванню кожним учасником власної точки зору, розвитку ініціативи, а також розвиває комунікативні якості і вміння користуватися власним інтелектом [3].

При опануванні екологічних дисциплін метод групової дискусії допомагає вирішити наступні завдання:

- навчити учасників аналізувати екологічні ситуації, відокремлювати головне від другорядного та формулювати екологічні проблеми;
- навчити шукати шляхи вирішення складних екологічних проблем у команді;
- змоделювати складні екологічні ситуації, де необхідна робота у команді, оскільки навіть кваліфікований фахівець не може одноосібно охопити всі аспекти проблеми;
- продемонструвати характерну для більшості екологічних проблем складність та багатозначність рішень. Так, наприклад, цікаво вирішена проблема екологічного пального: для цього виробується ріпак. Але тро-

хи пізніше з'ясувалося, що, по-перше, ріпак сильно виснажує ґрунти, по-друге, займає площі, які так потрібні для харчових культур, оскільки на сьогодні у світі дуже гостро стоїть проблема дорожнечі та нестачі харчів.

У міжособистісному плані метод аналізу проблемних ситуацій є різновидом Т-групової техніки, основне завдання якої полягає у розвитку соціальної чутливості. Аналіз конкретних ситуацій може включати також ігрові елементи з ознаками як дидактичної, так і рольової гри. У разі застосування цього варіанта дискусії до екологічних дисциплін тут можна змоделювати ситуацію взаємодії людини як з довкіллям у цілому, так і з окремими його елементами: рослинами, тваринами і навіть комахами, як це показано у праці О. Грезе [1], де автор пропонує студенту уявити себе якоюсь конкретною комахою і написати "свою автобіографію" (від імені комах).

Водночас, зазначає Ю. Ємельянов, усі різновиди методу аналізу проблемних ситуацій мають загальний недолік, якщо говорити про стабільні зміни у структурі особистості, а саме зверненість переважно до її інтелектуальної складової. Він вважає, що максимальний ефект від усвідомлення проаналізованої ситуації — усього лише впевненість у тому, що той, хто навчається, опинившись в аналогічній ситуації, діятиме відповідно до засвоєного алгоритма рішення. Але людина, зазначає він, реагує не на ситуацію, а на своє сприйняття ситуації, яке, у свою чергу, залежить від її установок.

Ми, у свою чергу, вважаємо, що дискусійні методи є дуже важливими для екологічної психології. Дискусія — це не тільки спосіб пізнання, а й спосіб самовираження, що є важливим для особистості, та умова формування переконань. Самостійність думки, поглядів формується у процесі аргументації власної точки зору. Отже, під час дискусії, яка проводиться під час дисциплін екологічного циклу та екологічної психології в її учасників, з одного боку, поступово формується екологічне мислення, з іншого — коли учасники дискусії відстоюють власну думку, у них починають формуватись і певні екологічні установки, що, у свою чергу, в подальшому впливатиме як на екологічну поведінку, так і на спосіб життя та екологічну культуру в цілому.

Запропоновані нами дискусійні методи в екологічній психології та інших екологічних дисциплінах базуються на наступних психолого-дидактичних принципах:

1. Дискусійні методи, що застосовуються під час викладання дисциплін екологічного циклу та екологічної психології, служать дидактичним засобом розвитку творчого екологічного мислення, яке виражається у здатності до аналізу екологічних ситуацій, а також до постановки проблем та окреслення шляхів їх вирішення.
2. Предметним змістом даних дискусійних методів є екологічні та екопсихологічні проблеми, що потребують вирішення.
3. Метою дискусійних методів, що використовуються під час викладання дисциплін екологічного циклу та екологічної психології, є формування екологічних та екопсихологічних знань, а також здатності використовувати ці знання в екологічній та психологічній практиці.

Таким чином, дискусійний метод у межах дисциплін екологічного циклу полягає у постановці та обговоренні екологічних проблем, а також у пошуку шляхів їх вирішення із застосуванням полеміки у групі.

Теми для дискусії на заняттях з екологічних дисциплін стосуються передусім найбільш гострих на сьогодні екологічних проблем і шляхів їх вирішення, шляхів подолання екологічних криз та засобів відвернення екологічної катастрофи, а також методів формування екологічного способу життя.

Наприклад, для дискусії пропонуються наступні теми:

1. Які найгостріші екологічні проблеми існують у моєму районі (місті, державі)?
2. Що потрібно зробити, щоб поліпшити екологію нашого міста (району, села)?
3. Чи потрібно взагалі вивчати екологічні дисципліни фахівцям неекологічних спеціальностей?

У цілому слід зазначити, що дискусію можна влаштувати на будь-якому занятті, а її тема залежатиме від проблеми, яка розглядається під час цього заняття.

У роботі із студентами на практичних заняттях нами застосовуються такі дискусійні методи, як “круглий стіл” та “мозковий штурм”. Розглянемо кожен з них детально.

“Круглий стіл” на семінарі з екологічної психології – це традиційне ділове обговорення тої чи іншої екопсихологічної проблеми на принципах демократичності та рівноправності усіх учасників (саме тому ця форма дискусії називається “круглий стіл”). Під час проведення

“круглого столу” застосовуються три основні принципи:

- 1) чітко визначені позиції у проблемі, що обговорюється, відсутні;
- 2) позиції всіх учасників рівні – ніхто не має права бути вищим за інших;
- 3) мета “круглого столу” – визначитися в ідеях і думках відносно певної проблеми чи питання.

Отже, для проведення “круглого столу” студентам пропонується проблема, а також порядок денний та регламент. Наприклад, для обговорення пропонується така тема: “Формування мотивації екологічної поведінки”. Кожен учасник може висловити свою думку щодо цієї проблеми. Критика під час проведення “круглого столу” неприпустима, оскільки кожен учасник має право висловити свою думку. Головним результатом “круглого столу”, що проводиться на практичних заняттях з екологічної психології, є більш глибоке усвідомлення важливості вирішення окреслених проблем і стимулювання розвитку екологічної свідомості студентів.

“Мозковий штурм”, на відміну від “круглого столу”, є неупорядкованим обговоренням певного питання чи проблеми. У ньому пріоритет надається не порядку та організації, а нестандартним ідеям. Можна сказати, що “мозковий штурм” не є демократичним, оскільки він не гарантує рівності прав усіх учасників обговорення. Вище за формальну рівність тут є пріоритет ідеї.

Основними принципами “мозкового штурму” є такі:

- 1) має бути висловлена будь-яка, навіть божевільна, ідея;
- 2) немає ідеї – не виступай;
- 3) якщо хтось говорить – не переривай.

Отже, сутність методу “мозкового штурму” в екологічній психології полягає у тому, що пошук шляхів вирішення складної екологічної проблеми поділяється на кілька етапів (генерація ідей, критика та конструктивне опрацювання) в умовах колективної взаємодії.

Як показують дослідження та наш власний досвід, метод “мозкового штурму” є надзвичайно ефективним. Так, дослідники у сфері психології творчості відзначають, що часто ідеї, які виникають у процесі генерації, пригнічуються неконструктивною критикою. Якщо ж створюються умови для “колективного інтелекту”, то система, що виникла, стає надзвичайно потужною, суттєво вищою, ніж арифметична сума окремих інтелек-

туальних елементів. Так, за даними Д. Джонсона, дослідницька група з шести членів здатна за півгодини висунути 150 ідей [2].

Основні правила “мозкового штурму”:

- на етапі генерації абсолютно заборонена критика ідей у будь-якій формі, як вербальній, так і невербальній;
- не дозволяється перебивати інших учасників під час висловлювання ними ідей;
- заохочуються оригінальні, навіть фантастичні, ідеї, а також комбінації та узагальнення ідей;
- усі висловлювання відразу ж фіксуються, тобто персонального авторства ідей немає;
- усі учасники “мозкового штурму” адміністративно та юридично незалежні один від одного;
- синтез і оцінка ідей проводиться зазвичай спеціальною групою у конструктивній формі, але під час застосування цього методу у навчальному процесі цю роботу виконує викладач;
- на уточнюючі питання, які можуть задаватися, має даватися коротка (без обґрунтувань) відповідь.

У рамках цієї активної форми навчання студентам можна запропонувати таку масштабну екопсихологічну проблему, як “Заходи, спрямовані на збереження довкілля”. Оскільки означена проблема є надто широкою, її можна поділити на складові. Так, серед факторів довкілля є фактори біогенні (природні) та антропогенні (створені людиною), які, у свою чергу, поділяються на окремі складові. Розглянемо їх.

Біогенні фактори середовища, які потребують охорони: ліс, водойми, повітря, ґрунт, флора, фауна.

Антропогенні фактори середовища, що потребують уваги людей: транспорт, інформація, сміття, хатні тварини, екологія освітнього простору, інформація, екологія житла.

До перелічених факторів студенти можуть додавати власно запропоновані чинники. Під час проведення практичних занять студенти обирають один із факторів, що наведений вище (або подібний їм). Потрібно висловити якомога більше ідей відносно збереження, поліпшення чи оптимізації означеного фактора середовища.

“Мозковий штурм” у процесі вивчення екологічної психології має наступну модель: вибір актуальної екологічної проблеми, генерація ідей щодо її вирішення; синтез ідей; вироблення стратегічного рішення.

“Мозковий штурм” складають наступні етапи:

- I – інформаційно-мотиваційний;
- II – генераційний;
- III – синтезуючий;
- IV – завершальний.

Отже, на етапі I “мозкового штурму” викладач має проінформувати групу та вмотивувати на подальшу діяльність. Наприклад, викладач розпочинає розмову про кризовий стан у екології, про екологічну катастрофу, що загрожує людству, а також про роль окремої особистості у процесах руйнування та відновлення довкілля. У процесі бесіди студенти визначають найактуальнішу, на їхній погляд, екологічну проблему. Наприклад, стан довкілля біля їхнього навчального закладу.

Після того, як проблему визначено, переходять до етапу II – генерації ідей щодо шляхів вирішення проблеми. Етап генерації ідей триває доти, доки не вичерпаються нові пропозиції, які викладач фіксує на папері. Тут можна також застосовувати диктофон.

На етапі III висловлені ідеї узагальнюються та будується загальна програма вирішення конкретної екологічної проблеми.

На завершальному етапі кожен студент має висловити свою думку з приводу того, що реально він може і що збирається зробити для того, щоб вирішити розглядувану проблему.

Таким чином, дискусійні методи викладання як екологічної психології, так і інших дисциплін екологічного циклу залучають студентів до активної діяльності з вирішення екологічних проблем, унаслідок чого відбувається формування екологічної свідомості та екологічної культури студентів, їхнього екологічного мислення та екологічної поведінки. Отже, активні методи викладання в екологічній психології, до яких належить, зокрема, і дискусійний метод, є не тільки ефективним методом засвоєння знань, а й засобом формування еколого-орієнтованої особистості, яка, у свою чергу, буде спроможна подолати екологічну кризу та попередити екологічну катастрофу.

Література

1. Гресе Е. В. Комплексная методика развития субъективного отношения к природе “Автобиография” // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. пр. Ін-ту психології

ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. — К., 2006. — Т. 7, вип. 8. — С. 228–236.

2. Джонсон Д. Инженерное и художественное конструирование. — М., 1976. — 250 с.

3. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та., 1985. — 167 с.

4. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. — М., 1969. — 659 с.

5. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.

Висвітлено питання застосування дискусійних методів у практиці екологічної освіти. Дискусійні методи належать до активних методів викладання і включають у себе такі методики, як “мозковий штурм”, “круглий стіл” і ділова гра. Ці методи сприяють формуванню екологічної свідомості та екологічної культури.

Освещен вопрос использования дискуссионных методов в практике экологического образования. Дискуссионные методы относятся к активным методам преподавания и включают в себя такие методики, как “мозговой штурм”, “круглый стол” и деловая игра. Эти методы способствуют формированию экологического сознания и экологической культуры.

The article is devoted to use discussion methods on the practice ecological study. Discussion methods belong to active methods and including such methods as these: “brainstorm”, round table and business game. This methods is effective for forming ecological consciousness and ecological culture.

Надійшла 5 вересня 2009 р.